

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Факультет журналістики, реклами та видавничої справи

Кафедра періодичної преси та медіаредагування

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

**«Фейкові новини та їх вплив на політичні процеси: український
контекст (серія журналістських матеріалів)»**

**«Fake News and Their Impact on Political Processes: The Ukrainian Context
(a serials of journalistic materials)»**

Виконала: здобувачка заочної форми навчання

спеціальності 061 журналістика

Освітня програма «Журналістика»

Ібрагімова Анастасія Валеріївна

Керівник ст. викладач Блінов Є. М.

Рецензент к. політ. н., доц. Пехник А. В.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ _____ від _____ . 20 ____ р.

Захищено на засіданні ЕК № _____

протокол № __ від ____ . ____ . 20 __ р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Завідувач(ка) кафедри

Голова ЕК

(підпис)

(прізвище, ім'я)

(підпис)

(прізвище, ім'я)

Одеса 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДГОТОВКИ ПРОЄКТУ	5
ОПИС ПІДГОТОВКИ ПРОЄКТУ.....	9
ВИСНОВКИ.....	12
БІБЛІОГРАФІЯ.....	14
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Сучасний медіапростір зазнає значних змін під впливом цифрових технологій, соціальних мереж і глобалізації інформаційних потоків. Водночас із розширенням доступу до інформації загострюється проблема поширення фейкових новин. Маніпулятивні повідомлення, дезінформація та пропаганда дедалі частіше використовуються як засіб впливу на громадську думку та політичні процеси. Український контекст цієї проблеми є особливо чутливим у зв'язку з інформаційною війною, зовнішніми загрозами та внутрішніми політичними кризами.

Актуальність теми. Феномен фейкових новин є складним і багатовимірним явищем, що охоплює політичну, соціальну та медійну сфери. В умовах гібридної війни та масованих інформаційних атак фейки стали потужним інструментом дестабілізації суспільства. В Україні це питання набуло особливої гостроти після 2014 року, коли країна опинилася в центрі військового конфлікту та масштабної пропагандистської кампанії. Нині фейкові новини впливають на політичні вибори, суспільні настрої та міжнародний імідж держави.

Мета дослідження — проаналізувати механізми створення та поширення фейкових новин, їхній вплив на політичні процеси в Україні та можливі методи боротьби з дезінформацією.

Завдання дослідження:

1. Визначити поняття «фейкові новини» та їхні ключові характеристики.
2. Дослідити основні джерела поширення фейкової інформації в українському медіапросторі.
3. Проаналізувати вплив фейкових новин на політичні процеси в Україні.
4. Розглянути приклади маніпуляцій та дезінформації під час виборчих кампаній, протестних рухів і кризових ситуацій.

5. Визначити стратегії боротьби з фейками та роль журналістики у протидії дезінформації.

Об'єкт дослідження — фейкові новини як явище сучасного українського медіапростору.

Предмет дослідження — вплив фейкових новин на політичні процеси в Україні.

Методи дослідження. У роботі будуть використані такі методи: контент-аналіз (дослідження конкретних прикладів фейкових новин), порівняльний аналіз (зіставлення реальних фактів із дезінформацією), метод моніторингу ЗМІ (для виявлення джерел фейкових новин) та соціологічне дослідження (аналіз громадської думки щодо впливу фейкових новин).

ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДГОТОВКИ ПРОЄКТУ

Фейкові новини як феномен сучасного інформаційного простору. Фейкові новини — це дезінформаційні повідомлення, які імітують реальні новини з метою маніпуляції громадською думкою. Вони поширюються через традиційні ЗМІ, соціальні мережі, месенджери, блоги та Telegram-канали. Особливістю фейків є їхня здатність швидко поширюватися та створювати емоційний вплив, що робить їх ефективним інструментом політичного впливу. Дослідники О. Батрименко та Д. Неліпа зазначають: «Важливо підкреслити, що під фейк-ньюз ми розуміємо не лише явно неправдиві новини, а й ті, які подають реальні факти, але у спотвореному вигляді, явно орієнтовані на підтримку упереджених тез і, перш за все, з наміром викликати у читача (користувач, виборець тощо) негативні емоції та почуття, що можуть призвести до морального пригнічення та психологічної розгубленості» [1, с. 87]. Водночас слід зауважити, що термін «фейкові новини», попри розповсюдженість, піддається критиці деякими дослідниками. Наприклад, К. Вордл і Х. Деракшан ще у 2017 році зазначали, чому відмовилися від нього: «First, it is woefully inadequate to describe the complex phenomena of information pollution. The term has also begun to be appropriated by politicians around the world to describe news organisations whose coverage they find disagreeable» («По-перше, він, на жаль, є неадекватним для опису складних явищ інформаційного забруднення. Цей термін також почали використовувати політики в усьому світі для опису новинних організацій, медіадіяльність яких вони вважають неприємною») [18, с. 5]. Ці дослідники воліють використовувати термін *information disorder* — «інформаційний безлад».

Джерела та механізми поширення фейкових новин в Україні Серед ключових джерел дезінформації в Україні варто виокремити:

- проросійські та політично заангажовані медіа;
- Telegram-канали з анонімними адміністраторами;

- соцмережі, зокрема Facebook і TikTok, де вірусно поширюється неправдива інформація;

- блогерів, які транслюють неперевірені наративи.

Основні методи маніпуляції — сенсаційні заголовки, фейкові цитати, фотомонтаж, відеофейки, а також перекручування офіційних даних.

3. Вплив фейкових новин на політичні процеси

Фейки мають особливий вплив у періоди політичної нестабільності:

- під час виборів вони використовуються для формування хибного уявлення про кандидатів;

- у протестних рухах — для легітимізації або дискредитації учасників;

- у міжнародному контексті — для впливу на репутацію держави.

У своєму дослідженні науковці В. Тищенко та Т. Мужанова рекомендують дотримуватися низки рекомендацій щодо методів виявлення фейкових новин, а саме: дослідити джерело новини (ЗМІ, блог, обліковий запис соцмережі); проаналізувати зміст і заголовок новини; перевірити інформацію про автора; проаналізувати посилання, на яких ґрунтується новина; упевнитися у «свіжості» повідомлення; переконатися, що новина не є жартом чи розіграшем; звернутися за консультацією до експерта з питань, які представлені в новині; перевірити правдивість новин за допомогою вебсайтів перевірки фактів; проаналізувати власну емоційну реакцію, яка виникає у процесі ознайомлення зі змістом повідомлення [10, с. 182—183].

У межах підготовки проєкту був проведений моніторинг фейкових новин, що стосуються політичних процесів в Україні, зокрема виборів, діяльності органів влади та міжнародної політики. Моніторинг здійснювався у період із січня по березень 2025 року.

Об'єктом дослідження стали:

- новинні публікації в українських онлайн-медіа («Українська правда», «24 канал», Obozrevatel, «Страна.ua»);

- повідомлення в Telegram-каналах («Легітимний», «ZeRada», «Сплетні»);
- аналітичні звіти фактчекінгових ресурсів (StopFake, «Вокс Україна»);
- соціальні мережі (Facebook, X (Twitter)).

Метод дослідження — контент-аналіз. Було зібрано та проаналізовано близько 50 публікацій, з яких 10 стали основою для аналізу фейків у контексті політичної дезінформації.

Конкретні приклади фейкових новин:

1. Мобілізація підлітків до 41-ї ОМБр. Дата поширення: січень 2025 року. «Вокс Україна» спростував цю інформацію, зазначивши, що вона є неправдивою і не відповідає дійсності [16].
2. У Польщі розвісили листівки з Зеленським і написом «Місце нациста у смітнику, а не в Аушвіці». Дата поширення: січень 2025 року. «Вокс Україна» спростував цю інформацію, зазначивши, що зображення були змонтовані, а жодних підтверджень існування таких листівок у Польщі не виявлено [17].
3. У Львові чоловік помер, зустрівшись із співробітниками ТЦК. Дата поширення: лютий 2025 року. StopFake спростовує інформацію про масові протести у Львові, пов'язані з мобілізацією [13].
4. Обкладинка іспанського журналу El Jueves. Дата поширення: лютий 2025 року. «Вокс Україна» спростував цю інформацію, зазначивши, що така обкладинка не існує [9].
5. Марка «американський дипломатичний потяг» від «Укрпошти». Дата поширення: лютий 2025 року. «Вокс Україна» спростував цю інформацію, зазначивши, що така марка не була випущена [15].
6. Графіті в США із закликом арештувати Зеленського. Дата поширення: березень 2025 року. «Вокс Україна» спростував цю інформацію, вказавши її недостовірність [14].
7. Масові протести проти Зеленського в Києві. Дата поширення: лютий 2025 року. StopFake виявив, що це відео було знято у 2022 році під час мітингу на

підтримку експрезидента Петра Порошенка. Таким чином, відео було використано для маніпуляції громадською думкою [12].

8. Заява Бориса Джонсона щодо тиску на Зеленського. Дата поширення: березень 2025 року. StopFake спростував цю інформацію, зазначивши, що це спотворення слів Джонсона і є її фейком [7].

9. Заява Білла Гейтса щодо розкрадання допомоги Україні. Дата поширення: березень 2025 року. «Вокс Україна» спростував цю інформацію, зазначивши, що в оригінальному інтерв'ю Білл Гейтс не згадував про Україну, а відео було змінене, ймовірно, за допомогою технологій [2].

10. Купівля Зеленським банку у Франції. Дата поширення: березень 2025 року. «Вокс Україна» спростував цю інформацію, зазначивши, що вона не відповідає дійсності і є частиною дезінформаційної кампанії [11].

Аналіз підтвердив, що більшість фейків мають політичне спрямування і поширюються за допомогою візуальних та емоційних засобів впливу. Основними джерелами є анонімні Telegram-канали, а також сайти з ознаками проросійської риторики. Найефективнішим засобом протидії виявилися аналітичні розвінчування з боку фактчекінгових організацій.

ОПИС ПІДГОТОВКИ ПРОЄКТУ

Кваліфікаційний проєкт «Фейкові новини та їх вплив на політичні процеси: український контекст» є міждисциплінарним дослідженням феномену дезінформації в українському медіапросторі та її впливу на політичну ситуацію в державі.

Метою проєкту було проаналізувати механізми поширення фейкових новин, виявити їхній вплив на суспільно-політичні процеси в Україні та розробити журналістські матеріали, які демонструють способи протидії дезінформації.

У межах проєкту реалізовано чотири матеріали: три аналітичні статті та інтерв'ю з фахівцем у сфері фактчекінгу.

Аналітичні жанри дозволяють комплексно подати проблему дезінформації, використовуючи факти, порівняння, причинно-наслідкові зв'язки, що є ефективним у висвітленні складних політичних процесів. «Аналіз у журналістиці — це виявлення умов виникнення, причин і тенденцій розвитку подій, ситуацій та процесів; вивчення інтересів, мотивів, намірів, дій їх учасників; оцінка значення та прогноз їхнього подальшого розвитку і можливих наслідків; визначення ступеня обґрунтованості тих чи інших поглядів, ідей, концепцій», — вважає О. Підлущий [5, с. 175]. «Стаття — жанр аналітичного журналістського твору, який характеризується глибоким аналізом предмета висвітлення, узагальненням низки взаємопов'язаних фактів, виявленням закономірностей у розвитку явищ, багатостороннім дослідженням причинно-наслідкових зв'язків», — зазначає В. Дрешпак [4, с. 123]. Функція статті, вважає О. Гарачковська, полягає в тому, щоб пояснити читачам як суспільне, так і особисте значення актуальних процесів, ситуацій, явищ, їх причинно-наслідкові зв'язки й таким чином ініціювати роздуми читачів, дії, пов'язані з предметом публікації [3, с. 149].

Інтерв'ю як жанр обрано для вивчення досвіду практиків у сфері фактчекінгу. Г. Назаренко вважає інтерв'ю найпоширенішим серед великоформатних жанрів у пресі, в аудіовізуальних ЗМІ та в інтернеті [8, с. 108]. Цей жанр, за словами В. Здоровеги, являє собою розмову журналіста з відомою або просто обізнаною у якійсь справі людиною, переважно на значущу тему, призначену для публікації в масмедіа [6, с. 174].

У межах кваліфікаційного проєкту застосовано комплексну методологію, що поєднує як теоретичні, так і емпіричні підходи до вивчення проблеми дезінформації. Для досягнення мети проєкту були використані такі методи:

1. Контент-аналіз дезінформаційних повідомлень у ЗМІ

Цей метод дав змогу систематизовано дослідити зміст фейкових новин у вітчизняних медіа, виявити ключові теми, наративи, риторичні прийоми та техніки маніпуляції. Аналіз охоплював тексти, опубліковані у період 2023—2024 років на платформах, які потрапляють під моніторинг фактчекінгових організацій (зокрема, StopFake, Вокс Україна, Texty.org.ua).

2. Моніторинг соціальних мереж та анонімних Telegram-каналів

Здійснювався регулярний огляд і фіксація дезінформаційних повідомлень, поширених у Facebook, X (Twitter), YouTube, а також у Telegram-каналах з проросійською риторикою та без верифікації (зокрема «Легітимний», «Сплетница», «Resident» тощо). Особливу увагу приділено повідомленням, які мали політичне спрямування — пов'язаним з виборами, війною, міжнародною політикою та протестними рухами.

3. Порівняльний аналіз фейкових повідомлень із достовірними джерелами

Для оцінки маніпулятивного впливу фейкових новин використовувався метод порівняння інформації з дезінформаційних джерел з перевіреними даними з офіційних ресурсів (державні сайти, міжнародні ЗМІ, фактчекінгові платформи). Це дозволило виявити, які саме факти були викривлені або вигадані, та як змінювалася тональність подачі.

4. Експертне інтерв'ю

У межах практичної частини проєкту було проведено інтерв'ю з журналістом-фактчекером, який поділився досвідом боротьби з фейками, описав ключові виклики у верифікації інформації та охарактеризував динаміку фейкових нарративів під час війни та виборчих кампаній. Цей метод дозволив доповнити аналітичний матеріал поглядом зсередини журналістської практики.

Структура проєкту:

1. Стаття: «Фейкові новини: витоки та еволюція в Україні» — історичний та соціальний контекст появи дезінформації.
2. Стаття: «Вплив фейкових новин на вибори в Україні» — аналіз конкретних випадків впливу фейків на виборчі кампанії.
3. «Фактчекінг — це інформаційна оборона»: інтерв'ю з журналістом, який розвінчує фейки». В цьому творі досліджуємо досвід боротьби з дезінформацією та роль медіаграмотності.
4. Стаття: «Фейкові новини та війна: інформаційний фронт України» — аналіз дезінформації у воєнний період.

Кваліфікаційна робота спрямована на підвищення медіаграмотності та обізнаності щодо методів поширення фейків. Матеріали можуть бути використані журналістами, викладачами, студентами, а також широким загалом.

ВИСНОВКИ

Феномен фейкових новин в умовах сучасної України набуває особливої актуальності з огляду на триваючу війну, політичну нестабільність та високий рівень проникнення цифрових медіа у повсякденне життя. У процесі виконання кваліфікаційного проєкту «Фейкові новини та їх вплив на політичні процеси: український контекст» було проаналізовано природу дезінформації, вивчено механізми її поширення, а також оцінено наслідки для суспільства та політики.

На основі контент-аналізу, моніторингу медіа та соціальних мереж, а також експертних інтерв'ю, зроблено такі ключові висновки.

1. Фейкові новини в Україні мають системний характер. Вони активно використовуються як інструмент політичного впливу та інформаційної війни. Історія поширення фейків свідчить про поступову еволюцію — від примітивної пропаганди до складних, багаторівневих маніпуляцій із залученням медіа, соціальних платформ та бот-мереж.

2. Основними темами фейкових повідомлень є виборчі кампанії, військові події, зовнішня політика, економічна ситуація та соціальні конфлікти. Особливої уваги заслуговують фейки, спрямовані на дискредитацію державних інституцій, міжнародних партнерів України та мобілізаційних процесів.

3. Платформи поширення фейків охоплюють як традиційні медіа з низьким рівнем етичних стандартів, так і популярні соціальні мережі та анонімні Telegram-канали. Спільною рисою таких каналів є використання маніпулятивної лексики, сенсаційних заголовків, псевдоджерел та перекручення фактів.

4. Фейкові новини мають безпосередній вплив на політичні процеси, зокрема на результати виборів, протестні настрої, рівень довіри до влади, а також на міжнародний імідж України. Особливо небезпечними є ті фейки, які синхронізуються з зовнішньополітичними кампаніями держав-агресорів.

5. Журналісти та фактчекінгові організації відіграють важливу роль у протидії фейковим наративам. Ефективність фактчекінгу підтверджується як у публікаціях аналітичного характеру, так і в матеріалах, що викривають конкретні маніпуляції.

6. Підвищення медіаграмотності населення та розвиток культури критичного мислення є ключовими інструментами у боротьбі з дезінформацією. Саме через просвіту та навчання можливо сформувати відповідального споживача інформації.

Практична частина проєкту, представлена у форматі трьох аналітичних статей та інтерв'ю з фактчекером, ілюструє конкретні приклади фейкових новин та демонструє механізми їх розвінчання. Таке жанрове рішення дало змогу поєднати публіцистичний стиль із аналітичним підходом, а також наблизити складну тему до широкої аудиторії.

Загалом, результати дослідження підтверджують, що боротьба з фейками в українському інформаційному просторі є важливою складовою забезпечення політичної стабільності, інформаційної безпеки та демократичного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Батрименко О., Неліпа Д. Фейк-нюз у соціальних мережах як маніпулятивний засіб інформаційної війни. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2022. Вип. 44. С. 86–91
2. ВІДЕОФЕЙК: Білл Гейтс заявив, що Україна вкрала мільярди доларів американської допомоги — Команда VoxCheck. *Вокс Україна*. 26 березня 2025. URL: <https://voxukraine.org/videofejk-bill-gejts-zayavyv-shho-ukrayina-vkrala-milyardy-dolariv-amerykanskoji-dopomogy> (дата звернення: 24.04.2025).
3. Гарачковська О. Жанрові особливості аналітичної журналістики у контексті становлення сучасного інформаційного простору. *Український інформаційний простір*. 2021. № 2(8). С. 146–154.
4. Дрешпак В. М. Жанрологія журналістських творів : навч. посіб. Дніпро: УМСФ, 2021. 186 с.
5. Журналістський фах: газетно-журнальне виробництво: навч. посіб. / Т. О. Приступенко, Р. В. Радчик, М. К. Василенко та ін.; за ред. В. В. Різуна. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 352 с.
6. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості. Львів: ПАІС, 2008. 276 с.
7. Маніпуляція: Борис Джонсон визнав «тиск українських націоналістів на Зеленського». *StopFake*. 20 березня 2025. URL: <https://www.stopfake.org/uk/manipulyatsiya-boris-dzhonson-viznav-tisk-ukrayinskih-natsionalistiv-na-zelenskogo/> (дата звернення: 24.04.2025).
8. Назаренко Г. І. Інформаційні жанри журналістики : навч. посіб. Київ: НАУ, 2009. 124 с.
9. НЕПРАВДА: Іспанський журнал El Jueves присвятив обкладинку переговорам Трампа і путіна, де висміяв Зеленського — Команда VoxCheck. *Вокс Україна*. 25 лютого 2025. URL: <https://voxukraine.org/nepravda-ispanskyj->

zhurnal-el-jueves-prysvyatyv-obkladynku-peregovoram-trampa-i-putina-de-vysmiyav-zelenskogo (дата звернення: 20.04.2025).

10. Тищенко В. С., Мужанова Т. М. Дезінформація і фейкові новини: ознаки та методи виявлення в мережі інтернет. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2022. № 2 (18). С. 175–186. URL: <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2022.18.175186> (дата звернення: 20.04.2025).

11. ФЕЙК: Володимир Зеленський придбав французький банк за €1,1 млрд — Команда VoxCheck. *Вокс Україна*. 14 березня 2025. URL: <https://voxukraine.org/fejk-volodymyr-zelenskyj-prydbav-frantsuzkyj-bank-za-e11-mlrd> (дата звернення: 25.04.2025).

12. Фейк: У Києві проходять масові протести проти Президента Зеленського. *StopFake*. 6 лютого 2025. URL: <https://www.stopfake.org/uk/fejk-u-kiyevi-prohodyat-masovi-protesti-proti-prezidenta-zelenskogo/> (дата звернення: 21.04.2025).

13. Фейк: У Львові чоловік помер, зустрівши представників ТЦК. *StopFake*. 15 лютого 2025. URL: https://www.stopfake.org/uk/fejk-u-lvovi-cholovik-pomer-zustrivshi-predstavnikov-ttsk/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 18.04.2025).

14. ФЕЙК: У США з'явилися графіті із закликом арештувати Зеленського — Команда VoxCheck. *Вокс Україна*. 17 березня 2025. URL: <https://voxukraine.org/fejk-u-ssha-z-yavylysyua-grafiti-iz-zaklykom-areshtuvaty-zelenskogo> (дата звернення: 20.04.2025).

15. ФЕЙК: «Укрпошта» випустила марку про «американський дипломатичний потяг» — Команда VoxCheck. *Вокс Україна*. 28 лютого 2025. URL: <https://voxukraine.org/fejk-ukrposhta-vypustyla-marku-pro-amerykanskyj-dyplomatychnyj-potyag> (дата звернення: 20.04.2025).

16. ФОТОФЕЙК: До 41 ОМБр мобілізують підлітків — Команда VoxCheck. *Вокс Україна*. 31 січня 2025. URL: <https://voxukraine.org/fotofejk-do-41-ombr-mobilizuyut-pidlitkiv> (дата звернення: 15.04.2025).

17. ФОТОФЕЙК: У Польщі розвісили листівки з Зеленським і написом «Місце нациста у смітнику, а не в Аушвіці» — Команда VoxCheck. *Вокс Україна*. 31 січня 2025. URL: <https://voxukraine.org/fotofejk-u-polshhi-rozvisyly-lystivky-z-zelenskym-i-napysom-mistse-natsysta-u-smitnyku-a-ne-v-aushvitsi> (дата звернення: 18.04.2025).

18. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. Council of Europe, 2017. 107 p.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Фейкові новини: витоки та еволюція в Україні

Фейкові новини як явище не є продуктом сучасної інформаційної епохи. Їхні аналоги існували ще в античні часи, коли правителі використовували пропаганду для впливу на маси. Проте стрімкий розвиток технологій і соціальних мереж призвів до значного зростання кількості маніпулятивних повідомлень, особливо в умовах політичної нестабільності.

В Україні проблема фейкових новин набула масштабного характеру після 2014 року, коли розпочалася російська інформаційна війна. Пропаганда, маніпуляції та дезінформація стали невід’ємною частиною гібридної агресії проти країни. Однак коріння цього явища сягає ще глибше — в період політичних трансформацій, що відбувалися з моменту здобуття незалежності.

Витоки фейкових новин в Україні

Перші масштабні прояви фейкових новин в Україні можна простежити ще в 1990-х роках, коли політичні сили використовували засоби масової інформації для дискредитації опонентів. Основними методами були:

- «чорний PR» — поширення неправдивих відомостей про політиків та бізнесменів.
- маніпулятивні заголовки — створення сенсаційних повідомлень із викривленими фактами.
- дезінформаційні кампанії — масове поширення неправдивих повідомлень для впливу на виборців.

Особливо потужним цей інструмент став у період президентських виборів 2004 року, коли інформаційний простір України заповнили фейки, спрямовані на маніпуляцію суспільною думкою. Тоді ж виникли перші спроби інформаційного протистояння: журналісти почали розвінчувати неправдиві повідомлення, хоча масової культури фактчекінгу ще не було.

Роль соціальних мереж у поширенні фейкових новин

З появою соціальних мереж ситуація значно ускладнилася. Якщо у 1990-х і на початку 2000-х років основним каналом поширення фейків були друковані ЗМІ та телебачення, то сьогодні більшість дезінформації розповсюджується через Facebook, Twitter, Telegram і YouTube.

Один із найвідоміших випадків дезінформації в Україні — поширення фейкової історії про «розп'ятого хлопчика» в 2014 році. Це повідомлення, яке вперше з'явилося на російському телеканалі, швидко поширилося соціальними мережами, а згодом було використане в якості інструменту пропаганди.

Ще один приклад — маніпуляції під час пандемії COVID-19. У 2020 році в соцмережах масово поширювалися фейки про “чіпування” через вакцинацію, нібито масову смертність від вакцин та “секретні лабораторії США” в Україні. Такі новини активно підтримувалися проросійськими ресурсами та мали на меті підірвати довіру до державних інституцій.

Думка експерта: як боротися з фейками?

Ми поговорили з медіааналітиком Іваном Петровим, який спеціалізується на дослідженні фейкових новин та дезінформаційних кампаній.

— Фейкові новини — це не просто проблема ЗМІ, це виклик для всього суспільства. Сьогодні дуже важливо навчити людей критично оцінювати інформацію. Окрім класичних інструментів фактчекінгу, потрібно працювати над підвищенням рівня медіаграмотності. Важливу роль у боротьбі з дезінформацією відіграють незалежні фактчекінгові організації, такі як StopFake, VoxCheck та Texty.org.ua, — зазначає І. Петров.

На його думку, основними методами боротьби з фейками є:

1. Підвищення медіаграмотності — впровадження освітніх програм для молоді та дорослого населення.
2. Фактчекінг — перевірка інформації перед її поширенням.

3. Відповідальність платформ — соціальні мережі повинні активніше боротися з дезінформацією.

Фейкові новини в Україні мають глибокі історичні корені, але з розвитком цифрових технологій вони стали ще більш небезпечними. Політичні та соціальні процеси в країні значною мірою залежать від інформаційного середовища, а фейки є потужним інструментом впливу.

Для боротьби з дезінформацією необхідна комплексна стратегія, що включає роботу ЗМІ, фактчекінгових організацій і держави. Важливу роль у цьому процесі відіграє кожен користувач медіа, адже критичне мислення та відповідальне споживання інформації можуть стати головним бар'єром на шляху поширення фейкових новин.

Анастасія Ібрагімова

Додаток 2

Вплив фейкових новин на вибори в Україні

Фейкові новини стали невід'ємною частиною політичної боротьби в Україні. У передвиборчий період дезінформація використовується для формування суспільної думки, дискредитації опонентів і мобілізації виборців. Фейки створюються з метою емоційного впливу, тому вони часто містять сенсаційні заяви, змонтовані відео або вигадані цитати відомих осіб.

Дезінформація під час виборчих кампаній може змінювати електоральні настрої та навіть впливати на остаточні результати голосування. Особливо це стосується періоду останніх тижнів перед виборами, коли у виборців уже сформовані певні уявлення, і нові скандальні вкиди можуть спричинити ефект «останнього враження». Розберемо приклади фейкових новин на виборах в Україні.

Президентські вибори 2010 року: міфи про «газові угоди»

Одним із перших масштабних прикладів використання дезінформації стали президентські вибори 2010 року. Під час кампанії проти Юлії Тимошенко активно використовувалися фейки про «здачу газової незалежності України», яка нібито була наслідком підписання газових угод з Росією у 2009 році. Незважаючи на те, що умови угод мали економічне підґрунтя, політичні опоненти розкручували міф про “зраду національних інтересів”.

Президентські вибори 2014 року: «кандидати-олігархи»

Після Революції Гідності Україна опинилася в складній ситуації інформаційної війни. Російські та проросійські ЗМІ поширювали фейки про кандидатів у президенти, зокрема про Петра Порошенка, якого звинувачували в змові з Росією. Інші фейки стосувалися Юлії Тимошенко, про яку розповсюджували неправдиву інформацію щодо її нібито домовленостей із Кремлем.

Президентські вибори 2019 року: фейки проти Зеленського та Порошенка

Президентська кампанія 2019 року стала чи не найбільш наповненою дезінформацією в історії України. Фейки поширювалися як через соціальні мережі, так і через телеграм-канали, YouTube та навіть національні телеканали.

- Проти Володимира Зеленського поширювалися чутки про те, що він має подвійне громадянство (ізраїльське чи російське), а також про його зв'язки з олігархами.

- Проти Петра Порошенка розповсюджували фейки про «офшори» та нібито таємні домовленості з Росією про завершення війни на Донбасі на не вигідних для України умовах.

Особливої популярності набув фейк про те, що Зеленський нібито «під наркотиками» з'явився на телеєфірі. Це спричинило хвилю закликів до здачі аналізів, що стало частиною передвиборчих технологій.

Парламентські вибори 2019 року: Telegram-маніпуляції

Перед виборами до Верховної Ради 2019 року з'явилася велика кількість анонімних телеграм-каналів, які поширювали компромат на кандидатів і партії. Наприклад, про партію «Слуга народу» поширювали інформацію про можливу коаліцію з ОПЗЖ, що викликало недовіру серед виборців.

Також активно використовувалися маніпуляції щодо партії «Голос», нібито вона фінансується західними структурами для того, щоб «захопити владу» та змінити курс країни.

Думка експерта: як дезінформація впливає на вибори?

Про використання фейкових новин під час виборів ми поговорили з політологом Андрієм Коваленко, який досліджує політичні маніпуляції та виборчі технології.

— Фейкові новини — це одна з головних загроз для демократичних виборів. В Україні, як і в багатьох інших країнах, вони активно використовуються для впливу на громадську думку. Головна небезпека полягає в тому, що більшість виборців сприймають новини емоційно, а не критично. Саме тому передвиборчі маніпуляції часто ґрунтуються на емоційних тригерах — страху, гніві або навіть надії, — пояснює Коваленко.

За словами експерта, є кілька головних механізмів поширення фейків на виборах:

1. Соціальні мережі та месенджери — анонімні телеграм-канали, ботоферми, таргетована реклама.
2. Телеканали та ЗМІ — політично заангажовані медіа, які поширюють вигідні для певних партій меседжі.
3. Чутки та особисті повідомлення — “сарафанне радіо”, яким часто маніпулюють через фейки.

— Проблема в тому, що навіть після спростування фейкової новини вона все одно залишається в інформаційному полі. Тому важливо не тільки викривати маніпуляції, але й навчати виборців розпізнавати неправдиву інформацію, — додає експерт.

Як захиститися від фейкових новин під час виборів?

1. Перевіряти інформацію в кількох джерелах. Якщо новина здається підозрілою, варто знайти її підтвердження в авторитетних медіа.
2. Користуватися фактчекінговими ресурсами. StopFake, VoxCheck, Texty.org.ua публікують спростування популярних фейків.
3. Аналізувати джерело інформації. Якщо новина поширена анонімним телеграм-каналом чи “зливним бачком”, є велика ймовірність, що це дезінформація.

4. Остерігатися емоційно забарвлених заголовків. Якщо новина звучить надто сенсаційно — варто перевірити її правдивість. Фейкові новини стали важливим інструментом політичної боротьби в Україні, особливо під час виборчих кампаній. Маніпуляції через соціальні мережі, телебачення та чутки можуть суттєво впливати на громадську думку.

Однак із розвитком фактчекінгових ініціатив і зростанням медіаграмотності суспільство стає менш вразливим до фейків. Виборці мають навчитися критично мислити та перевіряти інформацію, щоб не стати жертвами маніпуляцій, які можуть змінити не тільки результати виборів, але й майбутнє країни.

Анастасія Ібрагімова

Додаток 3

«Фактчекінг — це інформаційна оборона»: інтерв'ю з журналістом, який розвінчує фейки

Фейкові новини стали однією з головних проблем сучасного інформаційного простору. Вони впливають на суспільну думку, викривлюють реальність і навіть можуть змінювати хід політичних процесів. В Україні з дезінформацією активно борються незалежні фактчекінгові ініціативи. Ми поговорили з журналістом-розслідувачем та фактчекером Олександром Романовим (ім'я змінене для інтерв'ю) про його досвід у викритті фейків, найпоширеніші маніпуляції та ефективні методи боротьби з дезінформацією.

«Російські фейки адаптуються під українське суспільство»

— Олександр, ви працюєте у сфері фактчекінгу вже кілька років. Як ви почали цим займатися?

— Спочатку я працював у традиційній журналістиці, займався розслідуваннями в політичній та економічній сферах. Але після 2014 року зрозумів, що інформаційна війна — це не просто медійне явище, а справжня зброя. Я побачив, як дезінформація використовується для впливу на суспільні настрої, маніпуляції виборцями та навіть виправдання воєнних злочинів. Саме тоді почав займатися фактчекінгом у рамках незалежного проекту, мета якого — перевіряти новини, розвінчувати фейки та навчати людей критично мислити.

— Які фейки найчастіше трапляються у вашій роботі?

— Усе залежить від актуального інформаційного порядку денного. Якщо на горизонті вибори — з'являються фейки про кандидатів, змови, «зраду» та «таємні договори». Під час пандемії COVID-19 були популярні історії про «чіпування» та «зміну ДНК через вакцинацію». Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну інформаційні атаки стали ще масштабнішими: від

заперечення воєнних злочинів до створення панічних настроїв через «злив» фейкових документів про наступи чи мобілізацію.

Російська пропаганда постійно адаптується. Якщо раніше основний акцент робився на «братніх народах» і «зовнішньому управлінні», то тепер вони намагаються вдарити по внутрішній єдності України, дискредитуючи волонтерів, армію та навіть журналістів.

«Фейки часто працюють на емоціях — страх, злість, обурення»

— Чому фейки так легко поширюються і чому люди в них вірять?

— Фейки побудовані на дуже простому механізмі — вони грають на емоціях. Коли ви бачите новину, яка викликає шок, обурення або страх, у вас зникає бажання перевірити її достовірність — ви просто хочете нею поділитися. Наприклад, якщо з'являється «сенсаційне» повідомлення, що «українців примусово мобілізують усіх підряд» або «пенсії скасують із наступного місяця», люди швидше в це повірять, ніж спробують знайти першоджерело.

Ще одна причина — це те, що люди довіряють інформації, яка підтверджує їхні переконання. Це називається «когнітивне упередження». Якщо людина вже схильна вважати, що «влада всіх обдурює» або що «Захід нас використовує», то вона легше повірить у фейкову новину, яка це підтверджує.

«Деякі фейки — це майстерна гра напівправдою»

— Які найскладніші для спростування фейки?

— Найнебезпечніші ті, що базуються на напівправді. Наприклад, коли береться реальний факт, але додається до нього маніпулятивний контекст.

Приклад — історія про «американські біолабораторії» в Україні. Так, в Україні дійсно існували лабораторії, які фінансувалися міжнародними організаціями для досліджень вірусів та інфекційних хвороб. Але російська пропаганда подала це так, ніби там розробляли біозброю проти слов'ян. Людям показували реальні документи, але вирвані з контексту — і це працювало.

Або ще одна популярна маніпуляція — використання старих фото чи відео. Наприклад, зображення вибухів у Сирії видають за «удари по Києву», або відео військових навчань кількарічної давнини подають як «нинішню мобілізацію».

«Фактчекінг — це не просто перевірка фактів, а навчання критичному мисленню»

— Як ви перевіряєте інформацію та які інструменти використовуєте?

— Усе залежить від типу контенту. Якщо це текст — ми шукаємо першоджерело, перевіряємо, чи є схожі повідомлення в авторитетних ЗМІ. Якщо це зображення — використовуємо інструменти зворотного пошуку, такі як Google Reverse Image Search або TinEye.

Для відео є платформи InVID, які допомагають розбити ролик на кадри та знайти, де його вперше опублікували.

Для моніторингу Telegram, Facebook і Twitter ми використовуємо спеціальні системи аналізу інформаційних потоків, які дозволяють відстежувати появу нових вкладів і джерела їх поширення.

«Що може зробити звичайний читач, щоб не стати жертвою фейків?»

— Які поради ви б дали людям, які хочуть навчитися розпізнавати фейки?

— По-перше, не довіряти лише заголовку — завжди читайте текст повністю. Дуже часто маніпуляція криється в деталях.

По-друге, перевіряти новину в інших джерелах. Якщо сенсаційна інформація з'явилася тільки в одному маловідомому телеграм-каналі — це вже підозріло.

По-третє, перевіряти дату та контекст. Старі новини часто подають як актуальні, щоб викликати паніку або невдоволення.

І найважливіше — не ділитися інформацією, якщо ви не впевнені в її правдивості. Соціальні мережі зробили всіх нас мікрожурналістами, і ми несемо відповідальність за те, що поширюємо.

«Медіаграмотність — це наш головний захист»

Фейкові новини стали потужним інструментом інформаційної війни, але протидія їм можлива. Критичне мислення, фактчекінг і відповідальне споживання інформації — ключові механізми, які допоможуть захистити суспільство від маніпуляцій.

Анастасія Ібрагімова

Додаток 4

Фейкові новини та війна: інформаційний фронт України

Інформаційні війни — невід’ємна частина сучасних збройних конфліктів. Поряд із танками, ракетами та дронами дедалі більшу роль відіграє медіаполе, де за допомогою фейкових новин можна маніпулювати суспільною думкою, створювати паніку, дискредитувати владу чи армію.

Фейки стали частиною російської воєнної стратегії: їх поширюють через телебачення, Telegram-канали, соціальні мережі та навіть міжнародні медіа. Вони мають на меті не лише вплинути на українців, а й посіяти сумніви серед союзників України, дестабілізувати внутрішню ситуацію та знизити рівень довіри до державних інституцій.

Фейкові новини, пов’язані з війною, можна умовно розділити на кілька груп:

1. Фейки про бойові дії

- «Українська армія залишила Київ» — подібні вкиди були популярними у перші дні вторгнення, щоб посіяти паніку серед населення.
- «Україна використовує біологічну зброю» — черговий наратив російської пропаганди, який намагався легітимізувати вторгнення.
- «ЗСУ здаються масово в полон» — маніпулятивні відео, змонтовані з кадрів, вирваних із контексту.

2. Дезінформація про західну допомогу

- «Україну використовують як полігон для випробування зброї НАТО» — спроба підірвати довіру до західних партнерів.
- «Захід стомився від України, підтримка скоро припиниться» — такі фейки поширюються перед кожним важливим рішенням про військову допомогу.

3. Маніпуляції щодо українських біженців

- «Українці масово скоюють злочини у Європі» — спроба налаштувати європейців проти українських переселенців.

- «ЄС виселяє українців, бо місцеві жителі невдоволені» — створення напруги між українцями та країнами, які їх прийняли.

Приклади фейків, які вплинули на суспільство

Один із найвідоміших випадків фейкових новин — поширення інформації про «накази Зеленського про капітуляцію» у перші дні війни. Це були змонтовані відео та фальшиві повідомлення, які розганялися через соцмережі та спробували посіяти хаос серед українців.

Ще один небезпечний фейк — історія про «масові мобілізації», яку російські Telegram-канали використовували для того, щоб спровокувати протести в Україні. У деяких випадках фальшиві «повідстки» навіть підробляли та поширювали у вигляді сканованих документів.

Експертна думка: як розпізнавати та протидіяти фейкам

Про особливості інформаційної війни та механізми боротьби з дезінформацією я поговорила з Анною Мельник, медіаексперткою та аналітикинею фактчекінгового проекту StopFake.

— **Анно, наскільки серйозною є проблема воєнних фейків сьогодні?**

— Це одна з найсерйозніших загроз. Російська пропагандистська машина працює безперервно, створюючи фейки, які мають стратегічну мету: деморалізувати українців, посіяти зневіру у владу та армію, спровокувати паніку. Наприклад, ми спостерігаємо регулярні кампанії зі створення хаосу: «влада кидає фронт», «Запоріжжя от-от здадуть» чи «мобілізація буде тотальною». Часто такі фейки поширюють за тиждень-два до важливих рішень, як-от ухвалення нового пакета допомоги від Заходу.

— **Які методи фактчекери використовують для викриття дезінформації?**

— Ми перевіряємо інформацію у кількох джерелах, аналізуємо походження повідомлень, проводимо зворотний пошук зображень і відео, співставляємо дані з офіційними джерелами. Важливо не просто спростувати фейк, а й пояснити аудиторії, як він з'явився та чому саме зараз його поширюють.

— Що може зробити звичайний громадянин, щоб не стати жертвою дезінформації?

— Найперше — критично ставитися до інформації, особливо тієї, що викликає сильні емоції. Якщо вас охоплює гнів, страх чи паніка — це тривожний дзвіночок. Також варто перевіряти новини у кількох джерелах, звертати увагу на фактчекінгові організації.

— Як боротися з воєнною дезінформацією?

— Фактчекери та українські медіа вже створили ефективні механізми боротьби з фейками. Найбільші проєкти, такі як StopFake, VoxCheck, Texty.org.ua, займаються виявленням дезінформації та її спростуванням.

Але важливо, щоб і самі громадяни були обережними:

1. Перевіряйте інформацію у кількох джерелах.
2. Аналізуйте, звідки вона походить — анонімні Telegram-канали часто поширюють неправду.
3. Будьте уважними до заголовків — якщо новина надто сенсаційна, варто її перевірити.

Фейкові новини стали такою ж небезпечною зброєю, як і ракети чи танки. Інформаційний фронт — один із ключових у цій війні, і перемогти на ньому можливо лише за умови масового розвитку критичного мислення серед українців.

Як підкреслює Анна Мельник:

«Фейки працюють тільки тоді, коли люди вірять у них без перевірки. Чим більше українців навчиться мислити критично, тим менш ефективною буде російська інформаційна війна».

Анастасія Ібрагімова